

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัย เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต

The Development of Contemporary Art Museums and Galleries into Lifelong Learning Sources

ศิริวัฒน์ แสงเสริม

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอถึงเนื้อหาที่เป็นแนวนโยบายการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งในระดับสากลและระดับประเทศ และนำเสนอบทบาทของพิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัยภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน อีกทั้งแนวคิดและรูปแบบของงานศิลปะร่วมสมัยที่ได้ปรับเปลี่ยนไปในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายได้ส่งผลกระทบต่อทิศทางการดำเนินงานและการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัยเป็นอย่างมาก การพัฒนาองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องของพิพิธภัณฑ์จึงมีความสำคัญ และนำไปสู่การทำหน้าที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทางศิลปวัฒนธรรมได้อย่างสมบูรณ์มากขึ้น

ABSTRACT

This article presents a Lifelong Learning policy management at domestic and international levels, and the role of Contemporary art museums and galleries in today's unconventional context. The ideas and forms of Contemporary arts have become vastly diverse, thus they considerably affect the direction museum management will go. The development of all involving aspects is essential for the institution in order to become a successful lifelong learning resource of arts and cultures.

บทนำ

กระแสการเปลี่ยนแปลงหรือความเคลื่อนไหวใดๆ นั้นย่อมส่งผลกระทบต่อบริบทแวดล้อมโดยรอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงไปตามเทคโนโลยีสารสนเทศ และวัฒนธรรมในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคข้อมูลข่าวสาร ทำให้สังคมได้เกิดการสื่อสาร และเชื่อมต่อข้อมูลความรู้จากแหล่งต่างๆ ระหว่างกันและกัน เป็นการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา และมีความเกี่ยวข้องกับส่วนงานต่างๆ ตั้งแต่ต้นนโยบายในระดับสากล จนถึงในระดับส่วนบุคคล ทั้งนี้การพัฒนาดังกล่าวจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสอดคล้อง และการมีส่วนร่วมซึ่งกันและกันจึงจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทุกฝ่ายสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสมบูรณ์ โดยผลของการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบและกระบวนการในด้านต่างๆ เป็นวงกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมที่ถือเป็นรากฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นภาพสะท้อนของการพัฒนาในแต่ละพื้นที่

แต่ละประเทศนั้น แสดงถึงวิวัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนมากขึ้น เนื่องจากศิลปะนั้นมีความสำคัญในการทำหน้าที่เป็นสื่อกลางที่ส่งผ่านข้อมูล สื่อสารความคิดเห็น และดำรงวัฒนธรรมให้คงอยู่ได้พร้อมกับก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อีกทั้งเป็นสื่อสะท้อนความเชื่อ ศาสนา เศรษฐกิจและแง่มุมอื่นๆ ด้านวัฒนธรรม¹ การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมในศตวรรษที่ 21 นี้ จึงเป็นการเรียนรู้ถึงแนวคิดและรูปแบบของการสร้างสรรค์ผลงานที่มีกระบวนการร่วมสมัย และมีความเชื่อมโยงองค์ความรู้ จากแหล่งความรู้ที่เกี่ยวข้อง และต่อเนื่องจากระยะเวลาในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน การศึกษาแนวคิดและรูปแบบของงานศิลปะร่วมสมัยอย่างมีทิศทาง และมีหลักการที่ชัดเจนนั้น จะทำให้ผู้ชมได้มีความรู้ความเข้าใจในศิลปะทั้งด้านสุนทรียภาพ และการนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิด

¹ Chalmers, Graeme F. D.B.A.E. as multicultural education: 1992.

ประโยชน์ได้มากขึ้น แนวคิดดังกล่าวนี้จัดเป็นส่วนหนึ่งของหลักการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา และมีความสอดคล้องกับแนวคิดของการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ที่จะช่วยเปิดเส้นทางการเรียนรู้ให้กว้างโดยไม่มีข้อจำกัดด้านระยะเวลา สถานที่ มีความหลากหลายขององค์ความรู้ และไม่มีข้อจำกัดอายุของผู้เรียน ช่วยให้ประชาชน และสังคมมีความพร้อม สามารถเผชิญกับภาวะความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมสำหรับปัจจุบันและในอนาคต

ดังนั้น บทบาทของพิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัย ซึ่งเปรียบเสมือนคลังข้อมูลทางศิลปะที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่โลกอนาคต รวมไปถึงการจัดระบบรวบรวมข้อมูลหลักฐานทุกด้าน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคม จึงถือว่ามี ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการที่จะปรับปรุงทั้งแนวคิดและรูปแบบการบริหารจัดการขององค์กรเพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้พิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัยได้ทำหน้าที่สื่อสารและถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับสังคมได้อย่างแท้จริง

แนวความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) หมายถึง การรับรู้ความรู้ ทักษะ และเจตคติ ตั้งแต่เกิดจนตายจากบุคคลหรือสถาบันใดๆ โดยจะสามารถเรียนรู้ด้วยวิธีเรียนต่างๆ อย่างมีระบบหรือไม่มีระบบ โดยตั้งใจหรือโดยบังเอิญก็ได้ ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลนั้นเกิดการพัฒนาดตนเอง

การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) หมายถึง การจัดการระบบทางการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง มุ่งพัฒนาบุคคลให้สามารถพัฒนาตนเอง และปรับตนเองให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองและเศรษฐกิจของโลก

แนวทางการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์การศึกษา เกิดขึ้นเมื่อประมาณกว่า 30 ปีมาแล้ว ภายใต้ความพยายามของ Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), UNESCO และสภา

ยุโรป (Council of Europe) เป็นการสนองต่อความบกพร่องที่เกิดขึ้นในอดีต ในขณะที่บุคคลเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ และไม่จำกัดเพียงการศึกษาของผู้ใหญ่เท่านั้น แต่ครอบคลุมการเรียนรู้ทุกรูปแบบตลอดช่วงชีวิตอีกด้วย โดยมีมุมมองแบบองค์รวม (Comprehensive View) ที่ครอบคลุมกิจกรรมการเรียนรู้ทุกด้าน โดยมีเป้าหมายเพื่อปรับปรุงและพัฒนาความรู้ความสามารถของบุคคลต่างๆ โดยมีคุณลักษณะ 4 ประการของแนวทางการเรียนรู้ ได้แก่²

1. **มีมุมมองอย่างเป็นระบบ** สิ่งนี้คือคุณลักษณะที่พิเศษที่สุดของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่แสดงถึงกรอบแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของอุปสงค์และอุปทาน ของโอกาสการเรียนรู้ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบที่มีความเชื่อมโยงกัน ซึ่งครอบคลุมวงจรชีวิตทั้งหมด และประกอบด้วยรูปแบบต่างๆ ของการเรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

2. **มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง** มีการเปลี่ยนจากมุ่งเน้นด้านอุปทาน เป็นศูนย์กลางในรูปแบบการจัดการศึกษาเชิงสถาบันที่เป็นทางการไปสู่ด้านอุปสงค์ที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นหลัก

3. **มีแรงจูงใจที่จะเรียน** ซึ่งเป็นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ที่มีความต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นที่จะพัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้ที่ตนเองเป็นผู้ชี้นำ

4. **มีวัตถุประสงค์ของนโยบายการศึกษาที่มีความหลากหลายมากขึ้น** และมีการจัดลำดับความสำคัญของวัตถุประสงค์เหล่านี้ โดยสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพการณ์การเรียนรู้จริงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงชีวิตของคนๆ หนึ่ง

ทั้งนี้ในการประชุมระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษาผู้ใหญ่ (World Conference on Adult Education) ที่จัดโดย UNESCO ที่กรุงมอนทรีออล ประเทศแคนาดา ได้พัฒนาแนวทางการศึกษาตลอดชีวิต มีสาระสำคัญดังนี้

1. **มนุษย์แสวงหาความรู้ และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา** เพราะมนุษย์เรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคมทุกขณะ

2. **การศึกษาที่แท้จริงไม่ได้จำกัดแต่เพียงในโรงเรียน** แต่ครอบคลุมถึงการศึกษานอกโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาเกิดได้ตามโอกาสจึงไม่มีวันสิ้นสุด

² Lifelong Learning Policy Brief, Organization for Economic Co-operation and Development: OECD, 2004

3. การศึกษาตลอดชีวิตเปิดโอกาสให้คนทั่วไปได้รับการศึกษา เพราะสามารถเลือกเรียนตามรูปแบบที่ตนต้องการ ชีดหยุ่นได้ตามโอกาส ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้จากทุกแห่งตามโอกาสจะอำนวย ดังนั้น มนุษย์จึงมีโอกาสที่จะพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการศึกษาอย่างไม่มีการจบไปตลอดชีวิต

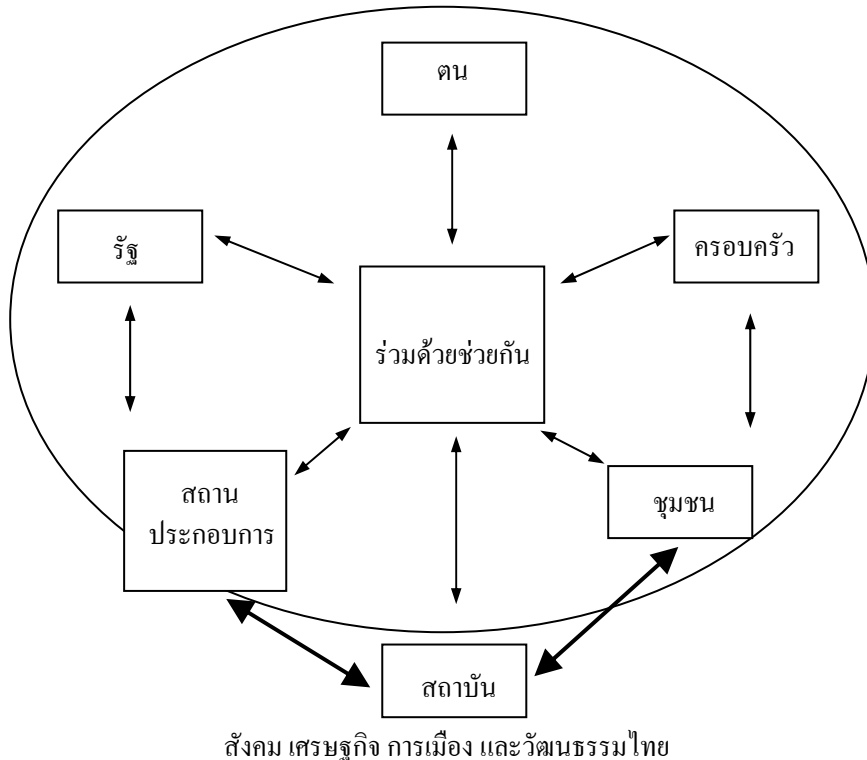
จากแนวคิดการจัดการศึกษาโดยเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต นั้นได้มีหลายประเทศได้เอาแนวคิดดังกล่าวนี้ไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการปฏิรูปการศึกษาสำหรับศตวรรษที่ 21 ที่มีจุดเน้นที่สำคัญคือ เปลี่ยนจากการศึกษาในระบบเป็นหลัก ไปสู่ระบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตัวอย่างเช่น กรณีของประเทศญี่ปุ่น เกาหลี สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และกลุ่มประเทศยุโรป เป็นต้น

ดร.สุชาติ ตันธนะเดชา อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้นำเสนอข้อคิดเห็น โครงสร้าง และรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในการประชุมสัมมนาเรื่อง ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิต (จัดโดย สำนักงาน

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ: 8 กุมภาพันธ์ 2543) ใน 2 ประเด็น คือ หลักการ และรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีข้อควรพิจารณาใน 3 เรื่อง คือ

1. การเข้าถึงแหล่งข้อมูลเพื่อการเรียนรู้
2. คุณภาพการเรียนรู้
3. ค่าใช้จ่ายเพื่อการเรียนรู้

ทั้งนี้ รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต จะต้องมีการร่วมด้วยช่วยกันจากทุกฝ่ายในการจัดการเรียนรู้ ภายใต้บริบทของสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของประเทศ โดยเริ่มความสัมพันธ์ตั้งแต่บุคคล (ส่วนตน) ครอบครัว (การอบรมเลี้ยงดู) ชุมชน (ภูมิปัญญาท้องถิ่น) สถาบัน (หน่วยงานองค์กรเอกชน เฉพาะทาง) สถานประกอบการ (ด้านธุรกิจและอุตสาหกรรม) รัฐ (ในภาพรวมของการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยแต่ละส่วนต้องมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงถึงกัน ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพความเชื่อมโยง และความสัมพันธ์ของรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกับการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ในประเทศไทยได้มีการให้ความสำคัญและมีการปรับปรุงระบบการศึกษาของประเทศครั้งสำคัญจากวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ที่กำหนดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ในมาตราที่ 81 จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2545) ซึ่งได้กำหนดความหมายของการศึกษา และการศึกษาตลอดชีวิตใน มาตรา 4 ดังนี้

“การศึกษา” หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

“การศึกษาดูตลอดชีวิต” หมายถึง การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

โดยมีความมุ่งหมาย และหลักการในมาตรา 6 เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

ทั้งนี้ ในมาตรา 8 ได้ระบุการจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

1. เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
2. ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. การพัฒนาสาระ และกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

และมีข้อกำหนดระบบการศึกษาไว้ 3 รูปแบบไว้ในมาตรา 15 คือ การจัดการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และมีประเด็นสำคัญในมาตรา 25 ที่ได้ระบุว่า รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงาน และการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ ศูนย์การศึกษาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ในหมวดที่ 9 ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมให้มีการใช้สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการจัดการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ ซึ่งก็คือ การจัดการศึกษาตลอดชีวิตอย่างกว้างขวาง รวมทั้งมีการจัดระบบโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการใช้สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาอย่างทั่วถึง การสนับสนุนการผลิต และพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา รวมทั้งการพัฒนาบุคลากร ผู้ผลิต ผู้ใช้ และการพัฒนาทักษะของผู้เรียนในการใช้สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

จากรายละเอียดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ ได้กำหนดและให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรมมากกว่าในสมัยอดีต จากการกำหนดให้มีการส่งเสริมและจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ และหอศิลป์ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ อีกทั้งการกำหนดในพระราชบัญญัติให้มีการจัดระบบโครงสร้างพื้นฐานทางการจัดการศึกษา และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเอื้ออำนวยให้การดำเนินการจัดการในด้านต่างๆ นี้สามารถดำเนินการไปได้เป็นอย่างดี

การส่งเสริมและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมในประชาคมโลก

บทบาทของประชาคมโลก หรือในอีกความหมายหนึ่งคือ องค์การสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก (UNESCO) นั้น ได้มีการให้การสนับสนุนและส่งเสริมทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม ออกมาเป็นแนวนโยบายในด้านต่างๆ ทั้งนี้จะเห็นได้จากการประชุมทั่วไปของยูเนสโก ครั้งที่ 21 ในปี พุทธศักราช 2523 (ค.ศ. 1980) มีศิลปินผู้เข้าร่วมประชุมในสาขาต่างๆ และผู้แทนจากองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ทุกภูมิภาคของโลก จำนวน 26 ประเทศ และในปีพุทธศักราช 2540 (ค.ศ. 1997) องค์การสหประชาชาติร่วมกับกระทรวงวัฒนธรรมแห่งประเทศฝรั่งเศส ได้จัดให้มีการประชุมว่าด้วยสถานภาพของศิลปิน ประชุม ซึ่งได้นำเสนอเนื้อหาทางด้านบทบาททางวิชาชีพของศิลปิน และสถานภาพของศิลปินในสาขาต่างๆ โดยได้มีข้อสรุปในภาพรวมทั้งหมดของศิลปินคือบุคคลผู้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะ และได้มีข้อกำหนดเป็นปณิธานสากลในเวลาต่อมา โดยปณิธานดังกล่าว มีสาระที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการศึกษาศิลปะการ

จัดการเรียนรู้ ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต อันหมายถึงหอศิลป์ (หรือพิพิธภัณฑ์ศิลปะ) หลายประเด็น โดยมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตของหอศิลป์ ในปฏิญญาข้อที่ 12 ซึ่งระบุว่า ควรจะมีการให้ความรู้และพัฒนาการศึกษาด้านศิลปะทั้งหมดทุกด้าน ทั้งในระดับที่เป็นการศึกษาในระบบและนอกระบบ และปฏิญญาข้อที่ 27 ที่ระบุว่า เพื่อให้ศิลปะและการสร้างสรรค์ทางศิลปะมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประสบการณ์ด้านสติปัญญา ร่างกาย อารมณ์ และจิตใจ ของเด็กและเยาวชน จึงควรมีการให้ความรู้ และการสอนศิลปะแขนงต่างๆ โดยมีฐานะเท่าเทียมกับวิชาอื่นๆ ในระบบการศึกษา และในปฏิญญาข้อที่ 29 ที่ระบุว่า การศึกษาด้านศิลปะควรจะเป็นแบบวัฒนธรรมที่หลากหลายอยู่ร่วมกันอย่างแตกต่างได้ และควรจะต้องคัดค้านความพยายามใดๆ ที่จะแบ่งหรือจัดลำดับชั้นศิลปะที่ต่างวัฒนธรรม

นอกเหนือจากปฏิญญาสากลขององค์การสหประชาชาติดังกล่าว สภาพิพิธภัณฑ์ระหว่างประเทศ หรือ ICOM (International Council of Museum) ซึ่งเป็นตัวแทนระหว่างชาติทางด้านพิพิธภัณฑ์ ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2489 ได้มีการประสานความร่วมมือ และข้อตกลงร่วมกับยูเนสโก ในด้านต่างๆ ได้แก่ การให้คำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์สถาน ให้ความร่วมมือสนับสนุนสถาบันพิพิธภัณฑ์และผู้ประกอบอาชีพพิพิธภัณฑ์ ดำเนินการประสานงาน และช่วยเหลือกันระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานทั้งหลาย และผู้ประกอบอาชีพพิพิธภัณฑ์สถานในระดับระหว่างประเทศ และเน้นความสำคัญของหน้าที่พิพิธภัณฑ์สถาน และอาชีพพิพิธภัณฑ์สถานที่มีต่อชุมชน และส่งเสริมให้เกิดความรู้ความเข้าใจกันของมวลชนในโลก นอกนี้สภาพิพิธภัณฑ์ฯ ยังได้ระบุถึงบทบาททางการศึกษาและชุมชนของพิพิธภัณฑ์ฯ ไว้ว่า พิพิธภัณฑ์ควรอาศัยทุกเงื่อนไขเพื่อการพัฒนาตนเองในฐานะทรัพยากรที่มีคุณค่าเพื่อการศึกษา และพิพิธภัณฑ์ควรมีบทบาทในการขับเคลื่อนเพื่อผู้คนทุกคน ทุกกลุ่มทุกระดับตื่นตัวและสนใจเข้าชมพิพิธภัณฑ์ให้มากขึ้น (อำนาจ เย็นสบาย.2547 อ้างถึง ICOM Statutes. 1987, Article 2.6.)

จากข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า มาตรฐานปฏิญญาของยูเนสโก ได้ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และพัฒนาทางศิลปวัฒนธรรม และการยอมรับความหลากหลายในแต่ละสาขาทางศิลปะ และการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของ

พิพิธภัณฑ์ที่มีความชัดเจนของสภาพิพิธภัณฑ์ระหว่างประเทศ ทั้งด้านสถานภาพและบทบาททางการศึกษา โดยสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของพิพิธภัณฑ์ที่มีบทบาทในการที่จะทำหน้าที่สร้างความรู้ความเข้าใจทางด้านศิลปวัฒนธรรมให้กับทุกคนและทุกสังคมทุกระดับได้เป็นอย่างดี

ทั้งนี้ได้มีหลายประเทศได้เห็นความสำคัญ จึงกำหนดนโยบายการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ เป็นรูปธรรมและส่งผลให้เกิดการพัฒนาด้านพิพิธภัณฑ์เป็นอย่างมาก อาทิ ประเทศญี่ปุ่นที่ได้ออกกฎหมายพิพิธภัณฑ์ขึ้นในปีพุทธศักราช 2494 (ค.ศ. 1951) ซึ่งมีข้อกำหนดที่ครอบคลุมตั้งแต่การจัดตั้ง การจำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์ การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ กำหนดให้มีภัณฑารักษ์ กำหนดผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนกระบวนการสร้างสรรค์ และจัดแสดงผลงาน โดยข้อกำหนดต่างๆ นี้ ได้ทำให้วงการพิพิธภัณฑ์ของประเทศญี่ปุ่นได้มีมาตรฐานและพัฒนาไปสู่ระดับสากล

ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ตระหนักและเห็นความสำคัญในการส่งเสริมศิลปะ โดยได้มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อสนับสนุนกิจกรรมด้านศิลปะแห่งชาติ (The National Endowment for the Arts: NEA) ในปี ค.ศ. 1965 อีกทั้งกำหนดวิสัยทัศน์ในการส่งเสริมการเรียนรู้ศิลปะ ให้รัฐต้องส่งเสริมและอำนวยความสะดวกการฝึกปฏิบัติและการเรียนรู้ทางด้านศิลปะแก่ประชาชน นอกเหนือวิสัยทัศน์ดังกล่าวนี้ ยังมีข้อกำหนดในกฎหมายว่าด้วยเป้าหมายการศึกษาของประชาชนอเมริกันในศตวรรษที่ 21 (Goal 2000 Educate America Act of 1994) ที่ระบุว่า นักเรียนอเมริกันทุกคนจะต้องผ่านประสบการณ์ในวิชาศิลปศึกษา ซึ่งเป็นวิชาที่มีศักดิ์ศรีเทียบเท่ากับวิชาหลักอื่นๆ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และได้จำแนกศิลปศึกษาออกเป็น 2 ระบบหลัก คือ การศึกษาในระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และมีโครงสร้างสนับสนุนเป็นหน่วยงานอิสระที่ขึ้นตรงกับประธานาธิบดีอีก 2 หน่วยงาน คือ

1. หน่วยงานสำนักงานกองทุนต่อยอดหรือสนับสนุนกิจกรรมด้านศิลปะแห่งชาติ (The National Endowment for the Arts: NEA)

2. หน่วยงานที่เป็นสถาบันเพื่อการบริการด้านพิพิธภัณฑ์และห้องสมุด (Institute of Museum and Library-Services: IMLS)

และในปี ค.ศ. 1991 สมาคมพิพิธภัณฑ์อเมริกันได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของการศึกษาในพิพิธภัณฑ์ตามรายงาน Excellence and Equity ว่าพิพิธภัณฑ์คือ ที่จัดการศึกษาที่กว้างขวาง และมีหน้าที่เป็นศูนย์กลางการบริการสาธารณะ ซึ่งเป็นการยืนยันว่าพิพิธภัณฑ์จำเป็นต้องร่วมมือกับองค์กรที่หลากหลาย ทั้งในระบบโรงเรียนและภาคเอกชน

จากนโยบายและการส่งเสริมสนับสนุนอย่างเป็นทางการที่ชัดเจนทั้งในระดับสากลและในระดับประเทศตามตัวอย่างที่กล่าวมานั้น ได้ส่งผลให้เกิดรากฐานการพัฒนาการศึกษาทางศิลปะที่มีความมั่นคงและต่อเนื่อง

บทบาทของพิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัยในปัจจุบัน

ศิลปะร่วมสมัย (Contemporary Art) เป็นงานศิลปะที่เกิดขึ้นในปลายศตวรรษที่ 20 และต้นศตวรรษที่ 21 โดยเป็นการปรับแนวคิดและรูปแบบของการสร้างสรรค์ผลงานในวิถีนิยม และพัฒนาต่อมาจากงานศิลปะสมัยใหม่ คำว่า “ร่วมสมัย” (Contemporary) มักหมายถึงสมัยปัจจุบันหรือสมัยใหม่ และคำว่า “ศิลปะร่วมสมัย” มักหมายถึง ศิลปะที่มีกระบวนการหรือแนวความคิดของสังคมปัจจุบัน ศิลปะร่วมสมัยนั้นมีแนวคิดและรูปแบบวิธีการนำเสนอที่เน้นถึงความสัมพันธ์บริบทแวดล้อมและการมีส่วนร่วมของสิ่งต่างๆ ในสังคม ที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กันระหว่างศิลปะ และวัฒนธรรม โดยมีการถ่ายทอดผ่านสื่อต่างๆ ที่มีความหลากหลาย ซึ่งแนวทางและวิธีการสร้างสรรค์ดังกล่าวนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งในประเทศไทยและในนานาประเทศ

นอกจากนี้ สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรมได้แบ่งขอบข่ายของงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย เป็น 9 สาขา คือ

1) สาขาทัศนศิลป์ (Visual Arts) หมายถึง ศิลปะที่มองเห็นได้ด้วยตา ทั้งศิลปะสองมิติ และสามมิติ ที่เป็นจิตรศิลป์และประยุกต์ศิลป์

2) สาขาศิลปะการแสดง (Performing Arts) หมายถึง ศิลปะการแสดงละคร การละเล่น และการแสดงพื้นบ้าน ประยุกต์

3) สาขาคีตศิลป์ และขับร้อง (Music) คีตศิลป์ หมายถึง การเล่นดนตรีสากล และดนตรีไทยประยุกต์ ที่มีทั้งประเภทคีต สี ดี และเป่าขับร้อง หมายถึง การใช้เสียงที่เปล่งออกมาจากลำคออย่างมีศิลปะ ด้วยการตกแต่งเสียงทำนองเพลงให้เกิดความไพเราะ

4) สาขาวรรณศิลป์ (Literature) หมายถึง ศิลปะในการแต่งหนังสือ หรือศิลปะทางวรรณกรรมที่มีองค์ประกอบที่สำคัญในการแสดงความรู้สึกสะเทือนใจ จินตนาการ และการแสดงออกทางทำที่เฉพาะตัว มีวิธีการเสนอเรื่องราวที่น่าสนใจทั้งกวีนิพนธ์ เรื่องสั้น และบทละคร

5) สาขาสถาปัตยกรรม (Architecture) หมายถึง งานออกแบบหรือศิลปะที่เกี่ยวกับสิ่งก่อสร้าง ซึ่งสร้างขึ้นอย่างเป็นศิลปะสวยงาม เป็นสง่าและถูกต้องตามหลักวิชาการเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยมีคุณค่าทางศิลปะ และมั่นคงแข็งแรง

6) สาขามัณฑนศิลป์ (Interior Design) หมายถึง ศิลปะการออกแบบ การประดับและตกแต่งสภาพแวดล้อมภายนอก และภายในอาคารบ้านเรือน สถานที่ทั้งในลักษณะที่สื่อถึงศิลปวัฒนธรรมที่เป็นสากล และศิลปวัฒนธรรมของชาติ

7) สาขาเรขศิลป์ (Graphic Design) หมายถึง การออกแบบศิลปะในการสื่อสารกับกลุ่มชนด้วยภาษาที่ตีความได้ โดยการดูด้วยตา ทั้งที่เป็น “ภาษาอักษร” และ “ภาษาภาพ” (ภาพถ่าย ภาพวาด ลายเส้น สี สัน และอื่นๆ) โดยตอบสนองการสื่อสารเป็นสำคัญ

8) สาขาภาพยนตร์ (Film) หมายถึง งานศิลปวัฒนธรรมด้านสื่อภาพเคลื่อนไหว (Moving Image) หรือโสตทัศน (Audiovisuals) ทั้งที่ผลิตด้วยฟิล์มภาพยนตร์ เทปวิดีโอ และสื่อผสม มีขอบเขตกว้างขวางตั้งแต่ภาพยนตร์สมัครเล่น ภาพยนตร์ครอบครัว ภาพยนตร์สั้น ภาพยนตร์ทดลอง ภาพยนตร์สารคดี ไปจนถึงภาพยนตร์ในอุตสาหกรรมบันเทิง

9) สาขาแฟชั่น (Fashion) หมายถึง การออกแบบเสื้อผ้าอาภรณ์เครื่องประดับร่างกาย และการแสดงแบบการนุ่งห่มแบบต่างๆ ที่มีรูปแบบ และสีสันตามสมัยรสนิยมตามแบบหรือวิธีการที่นิยมกันทั่วไปในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

³ ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2545 เป็นหน่วยงานที่ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน และเผยแพร่กิจการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย

ความหลากหลายของศิลปะร่วมสมัยในแต่ละสาขาดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและรูปแบบของสังคมร่วมสมัยในปัจจุบันที่มีความเคลื่อนไหว ถ่ายเท และมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา พิพิธภัณฑสถานศิลปะจึงเป็นสถาบันที่มีหน้าที่เชื่อมความเข้าใจระหว่างสังคมปัจจุบันกับงานต่างๆ ที่พวกศิลปินเริ่มต้นกระทำ โดยต้องนำศิลปะร่วมสมัยให้เข้าไปสู่ความเข้าใจที่ดีของสังคม

บทบาทของพิพิธภัณฑสถานศิลปะและหอศิลป์ จึงมีส่วนสำคัญในการให้ความรู้ความเข้าใจทางด้านศิลปะ รวมทั้งสะท้อนและประเมินคุณค่าคุณภาพของสิ่งที่แสดงออกมาตามความหมายของหอศิลป์ร่วมสมัย (Contemporary Art Museum) ที่เป็นสถาบันที่เก็บรวบรวมและจัดแสดงงานศิลปะร่วมสมัย ที่พัฒนาสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในยุคสมัยเดียวกัน หรือในเวลาเดียวกัน มีกระบวนการหรือแนวความคิดของสังคม มีวัฒนธรรมเป็นฐานรากสำคัญในการสร้างสรรค์ มีความสอดคล้องสัมพันธ์และส่งผลต่อกันและกันระหว่างศิลปะและวัฒนธรรม และเป็นสถานที่ที่ดำรงรักษาและคงไว้ซึ่งความเคลื่อนไหวศิลปะแห่งชาติ โดยมีบทบาทหน้าที่ตามภารกิจขั้นพื้นฐานที่สำคัญของพิพิธภัณฑสถานทั่วไป และพิพิธภัณฑสถานศิลปะ คือ การเก็บสะสมผลงาน การสงวนรักษา การจัดแสดง และการเสริมสร้างรสนิยมที่ดีและปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีแก่ผู้ชม พิพิธภัณฑสถานศิลปะ จึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ และแนวทางการดำเนินการมาตลอด เพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงของศิลปะร่วมสมัยที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา โดยไม่เพียงแต่เป็นสถานที่จัดแสดงผลงานศิลปะเท่านั้น หากได้พัฒนาไปสู่การเป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรม และนำเสนอเนื้อหาทางศิลปวัฒนธรรม โดยจะเห็นได้จาก วิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ ตลอดจนแนวคิดทางการจัดแสดงนิทรรศการ หรือรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพิพิธภัณฑสถานศิลปะ ทั้งที่มีการจัดสร้างขึ้นมาใหม่ หรือการปรับปรุงพื้นที่เดิม ทั้งนี้แนวคิดพิพิธภัณฑสถานร่วมสมัยนั้นยังคงใช้หลักการออกแบบเดียวกับพิพิธภัณฑสถานศิลปะและหอศิลป์ในศตวรรษที่ 19 อาทิ เช่น หอศิลป์ดัลวิช (Dulwich Gallery) ในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ (ค.ศ. 1811-14) หรือ หอศิลป์เก่าแก่ในเมืองมิวนิค ประเทศเยอรมนี (ค.ศ. 1826-36) ซึ่งแต่ละแห่งนั้นได้จัดตั้งในพื้นที่ขนาดกลาง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นที่เก็บสะสมผลงานศิลปะร่วมสมัย และในเวลาต่อมาได้มีความเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนของพิพิธภัณฑสถานร่วมสมัย

ใน 2 ประการ โดยประการแรก ได้แก่ วัตถุประสงค์ในการจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานศิลปะ ซึ่งได้คำนึงถึงการจัดการต่างๆ ของพิพิธภัณฑสถานในปัจจุบันที่มีความซับซ้อนมากขึ้น และให้ความสำคัญกับการเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมมากขึ้น ประการที่สอง เกี่ยวข้องกับการแสดงออกถึงคุณลักษณะเฉพาะของพิพิธภัณฑสถานที่มีความเฉพาะเจาะจงมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากผลงานศิลปะได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่มีความแตกต่างมากขึ้นนับตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ที่ผ่านมานี้ จากแนวทางการสร้างสรรค์เดิมของศตวรรษที่ 19 ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงได้มีการปรับปรุงพื้นที่การจัดแสดงในขนาดกลางใหม่ เพื่อให้มีความเหมาะสมกับผลงานศิลปะร่วมสมัยมากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ส่งผลให้พิพิธภัณฑสถานศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัยทั่วโลกในปัจจุบัน ได้กำหนดบทบาทและวัตถุประสงค์การดำเนินงานที่มีความจำเพาะเจาะจงมากขึ้น และมุ่งเน้นไปทางใดทางหนึ่งอย่างชัดเจน อาทิ หอศิลป์ร่วมสมัยแห่งเมืองฟูกูโอกะ ประเทศญี่ปุ่น (Fukuoka Asian Art Museum: ก่อตั้งขึ้นในปี 2542) ซึ่งได้กำหนดวิสัยทัศน์หอศิลป์เป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนและความร่วมมือทางศิลปะแห่งเอเชีย โดยมุ่งเน้นงานศิลปะสมัยใหม่และร่วมสมัยของเอเชีย อีกทั้งเป็นพื้นที่สำหรับสร้างสรรค์ของชุมชนศิลปะ และสร้างการมีส่วนร่วมทางศิลปะระหว่างหอศิลป์และชุมชน หอศิลป์ร่วมสมัยแห่งศตวรรษที่ 21 แห่งเมืองคานาซาว่า ประเทศญี่ปุ่น (21st Century Museum of Contemporary Art, Kanazawa: ก่อตั้งขึ้นในปี 2547) เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการวางบทบาทเป็นหอศิลป์ที่ดำเนินการจัดแสดงผลงานศิลปะร่วมสมัยในระดับสากล และมีวัตถุประสงค์ของหอศิลป์ที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมระหว่างหอศิลป์และประชาชน สังคมของเมืองคานาซาว่าเป็นอย่างมาก โดยกำหนดวิสัยทัศน์ของหอศิลป์ เพื่อให้ทุกคนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม โดยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ และการมีส่วนร่วมของทุกคนในสังคม

องค์ประกอบของพิพิธภัณฑสถานศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัย

การดำเนินกิจกรรมของพิพิธภัณฑสถานศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัยใดๆ นั้น ย่อมจัดทำขึ้นเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์การจัดตั้งขององค์กรหรือสถาบัน โดยอยู่ภายใต้หลัก

ปรัชญาของพิพิธภัณฑ์ศิลปะ 3 ประการได้แก่ หน้าที่ในการสร้างประสบการณ์สุนทรียะแก่สังคม หน้าที่ให้การศึกษา ศิลปะ และหน้าที่ต่อสังคม ทั้งนี้ในการดำเนินงานตามแผนงานและนโยบายของพิพิธภัณฑ์จะถูกกำหนด โดยผู้บริหารและคณะกรรมการ ซึ่งในปัจจุบันได้มีการนำเอาชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในการวางแผนและดำเนินกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้พิพิธภัณฑ์สามารถทำหน้าที่ตอบสนองและสื่อสารความเข้าใจได้เหมาะสมกับสังคมได้มากขึ้น โดยมีองค์ประกอบของพิพิธภัณฑ์ศิลปะ และหอศิลป์ร่วมสมัย 2 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ องค์ประกอบด้านระบบบริหารและการจัดการ และองค์ประกอบด้านกายภาพ

การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันนี้ ถือเป็นดัชนีสำคัญในการชี้วัดความสำเร็จของพิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทั้งสังคมและสภาพแวดล้อมโดยรอบจากอดีตสู่ปัจจุบันที่ส่งผลให้การดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ต้องปรับเปลี่ยน และปรับปรุงกระบวนการและองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้พิพิธภัณฑ์ได้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีผลการศึกษาดังกล่าวถึงกระบวนการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ของ จี บราวน์ กูดี้ (G. Browne Goode) ผู้ช่วยเลขานุการของสถาบันสมิธโซเนียน กรุงวอชิงตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้นำเสนอต่อที่ประชุมของสมาคมพิพิธภัณฑ์แห่งสหราชอาณาจักร (British Museums Association) ในปี 1895 พบว่า มีข้อกำหนด 5 ประการซึ่งพิพิธภัณฑ์ต้องตระหนักและให้ความสำคัญดังนี้

1. โครงสร้างองค์กรของพิพิธภัณฑ์จะต้องมีการดำเนินการสนับสนุนที่ต่อเนื่องและจริงจัง
2. การนิยามความหมาย และการกำหนดบทบาทของพิพิธภัณฑ์ ควรมีการวางขอบเขตที่ชัดเจนและสามารถยืดหยุ่นได้ ซึ่งจะต้องคำนึงถึงการตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นหลัก
3. ความพร้อมของวัตถุดิบและทรัพยากรในการดำเนินการด้านต่างๆ รวมทั้งการนำเสนอและจัดแสดงผลงานที่ดี
4. บุคลากร เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนภัณฑารักษ์ที่มีความรู้และความชำนาญเป็นอย่างดี
5. อาคาร และสถานที่ที่มีความเหมาะสมในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์

ในหลักสูตรการบริหารและการจัดการพิพิธภัณฑ์ของสาขาพิพิธภัณฑ์ศึกษา มหาวิทยาลัยไอเชสเตอร์ ประเทศ

อังกฤษ (University of Leicester, U.K) ก็อยู่ในทิศทางเดียวกัน โดยมีเนื้อหาครอบคลุมใน 9 หลักการสำคัญ ดังนี้

1. การกำหนดวิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งและดำเนินการพิพิธภัณฑ์
2. การกำหนดนโยบายและแผนปฏิบัติงานทั้งหมดของพิพิธภัณฑ์
3. การวางแผนงานเพื่อสนับสนุนองค์กร และกลยุทธ์การบริหารจัดการ
4. การวัดและประเมินผลองค์กร
5. บุคลากร
6. งบประมาณ
7. ที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ (รวมไปถึง ตัวอาคาร การเก็บสะสมรวบรวมผลงาน สิ่งอำนวยความสะดวก)
8. การดำเนินการตามนโยบาย และแผนการปฏิบัติงาน

9. การวางแผนทางการตลาด ถือเป็นกลยุทธ์ของการบริหารจัดการ ที่เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และตอบสนองความต้องการของผู้ชมในการให้บริการของพิพิธภัณฑ์ได้

จากบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ในอดีตที่ผ่านมา เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยไม่แสวงผลกำไร ซึ่งทำหน้าที่เก็บรวบรวมผลงาน บำรุงรักษา และจัดการแสดง เพื่อให้ความรู้แก่ผู้ชมและสังคม ซึ่งถือเป็นพันธกิจหลักของการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ แต่ในปัจจุบันนี้มีพิพิธภัณฑ์จำเป็นที่จะต้องปรับบทบาทอีกอย่างหนึ่งเพิ่มขึ้นมา ได้แก่ การให้ความสำคัญด้านการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ และจัดการงบประมาณรายรับรายจ่ายของพิพิธภัณฑ์

ทั้งนี้การกำหนดเป้าหมายและกลยุทธ์ทางการตลาด ให้เป็นองค์ประกอบหลักส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์นั้น เป็นสิ่งที่ควรจัดทำ เนื่องจากบริบทของพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันนั้นมีความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมซึ่งต้องการกระบวนการสื่อสารความหมายที่ชัดเจน ดังนั้นการใช้กลยุทธ์การตลาดและการสื่อสารองค์กร จึงเป็นการจำแนกองค์กรพิพิธภัณฑ์ในแต่ละที่ให้มีความชัดเจนและจำเพาะเจาะจง ทั้งนี้จะต้องมีการวางแผนกลยุทธ์การตลาดของพิพิธภัณฑ์ในส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังแผนภาพนี้

และจากการศึกษาของอิวจ์ แบรดฟอร์ด ถึงแบบแผนทางการตลาดพิพิธภัณฑ์ ที่ใช้กรณีศึกษาจากพิพิธภัณฑ์ในสกอตแลนด์⁴ โดยผลการศึกษาพบโครงสร้างของแบบแผนการตลาดของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ภัณฑารักษ์ส่วนใหญ่นำไปใช้ในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์จนประสบความสำเร็จ ซึ่งประกอบด้วยส่วนประกอบสำคัญ 3 ประการคือ

- (1) การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์
- (2) การสร้างชื่อเสียงพิพิธภัณฑ์
- (3) การบริหารความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์และผู้ให้การสนับสนุนแก่พิพิธภัณฑ์

นอกจากนั้น พิพิธภัณฑ์จะต้องสร้างทางเลือกและเงื่อนไขต่างๆ ในการสนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดรายได้ของพิพิธภัณฑ์ โดยเป็นการให้การสนับสนุนเชิงนโยบายเพื่อสร้างรายได้ของพิพิธภัณฑ์ที่สามารถกระทำได้ในแนวทางต่างๆ อาทิ การคืนภาษีเงินได้จากการบริจาคให้กับผู้สนับสนุนพิพิธภัณฑ์ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้มีการบริจาคเข้ากองทุนของพิพิธภัณฑ์เพิ่มมากขึ้น และการจัดทำโครงการโดยใช้งบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานเอกชน นอก

⁴ เป็นผลงานวิจัยในระดับปริญญาเอกในหัวข้อ Marketing Scotland's Museum and Galleries. ในสาขาวิชาการตลาด มหาวิทยาลัยสเตรทไคลด์ โดยได้รับการสนับสนุนการวิจัยจาก Scottish Museum Council และคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์ ดิพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ The Museums Profession: Internal and External Relations. ในปี 1991.

จากนี้พิพิธภัณฑ์สามารถที่จะดำเนินการในเชิงธุรกิจเพื่อสร้างรายได้ให้กับพิพิธภัณฑ์ในลักษณะต่างๆ ได้ ดังนี้

1. การสหบทพทุน และบริจาคเพิ่มเติมจากค่าเข้าชมพิพิธภัณฑ์
2. การสร้างระบบสมาชิกพิพิธภัณฑ์
3. การจัดจำหน่ายสินค้าในร้านค้าของพิพิธภัณฑ์ โดยเพิ่มช่องทางการจำหน่ายให้มากขึ้น อาทิ จัดหมายแจ้งข่าวรายการสินค้า ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ ผลิตภัณฑ์ใหม่ที่จะวางตลาด
4. การสร้างรูปแบบสินค้าของร้านค้าพิพิธภัณฑ์ให้มีความหลากหลายมากขึ้น
5. การให้บริการสื่อเพื่อการบันเทิง เช่น การให้บริการยืม-คืนหนังสือ วีดีโอ ภาพยนตร์ เป็นต้น
6. การสร้างรายได้จากการเปิดให้บริการจากสิ่งอำนวยความสะดวกของพิพิธภัณฑ์ เช่น การจัดงานเลี้ยงรับรอง การจัดกิจกรรมต่างๆ ของหน่วยงานภายนอก การเปิดให้บริการห้องอาหาร
7. กัศดาการ เป็นต้น
8. การจัดกิจกรรมเพื่อความบันเทิง เช่น การเป็นเจ้าของภาพจัดงานแสดงดนตรี หรือกิจกรรมอื่นๆ ที่สามารถดึงดูดความสนใจของประชาชนให้เข้ามาที่พิพิธภัณฑ์ได้
9. การจัดกิจกรรมเพื่อการศึกษาเพื่อสร้างรายได้ของพิพิธภัณฑ์ อาทิ การจัดชั้นเรียน หรือจัดการบรรยายพิเศษในหัวข้อต่างๆ ที่หลากหลายของพิพิธภัณฑ์ให้กับสังคม

10. แนวทางการจัดกิจกรรมต่างๆ อื่นๆ ที่มีความเป็นไปได้

จากแนวทางการสร้างรายได้ดังกล่าวข้างต้นจะเห็นว่าบทบาทของพิพิธภัณฑสถานมีความจำเป็นที่จะปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อให้พิพิธภัณฑสถานสามารถดำเนินการบริหารจัดการได้อย่างราบรื่นและเป็นไปด้วยดี

การวัดและประเมินผลการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถาน

การวัดและประเมินผลการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานเป็นสิ่งที่จะต้องคำนึงควบคู่ไปพร้อมกับจัดการบริหารงานของพิพิธภัณฑสถาน ทั้งนี้เพื่อนำมาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการในด้านต่างๆ ให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ อีกทั้งการวัดผลการดำเนินงานจะช่วยพัฒนาระบบการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ช่วยในการกำหนดนโยบายและแผนงานของพิพิธภัณฑสถานให้มีความชัดเจนมากขึ้น

2. ช่วยในการวางแผนดำเนินงาน และการจัดการด้านงบประมาณ ที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามทิศทางของสถานการณ์ปัจจุบัน

3. ช่วยในการพัฒนาพิพิธภัณฑสถาน ทั้งโครงสร้างการดำเนินการให้มีมาตรฐาน และประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

4. ช่วยในการจัดลำดับความสำคัญของการวางแผนทรัพยากรต่างๆ ของพิพิธภัณฑสถาน

5. ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ และช่วยในการตัดสินใจในการดำเนินการต่างๆ ได้

นอกจากนี้พิพิธภัณฑสถานส่วนใหญ่ในปัจจุบันได้พัฒนาแนวคิดขึ้นมาใหม่ โดยยึดหลักความสัมพันธ์และกลุ่มผู้ชมแนวคิดใหม่นี้สร้างรูปแบบและกระบวนการคิดใหม่ให้เกิดขึ้นอีก โดยจะเห็นได้จากแผนภาพ V-F-M (Value for Money) ที่แสดงความเกี่ยวข้องของการจัดการองค์กร การกำหนดเกณฑ์การวัดผล สำหรับชุมชนและอื่นๆ

แผนภาพ V-F-M (Value for Money Framework)

E	CONOMY	-SPENDING LESS
E	FFIENCY	-SPENDING WELL
E	FFECTIVENESS	-SPENDING WISELY

แผนภาพ V-F-M นี้จะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนำเข้า ที่ส่งผลต่อผลลัพธ์ที่ออกสู่ภายนอก และพิพิธภัณฑสถานสามารถนำเอารูปแบบ V-F-M ดังกล่าวนี้มาใช้ในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานในลักษณะต่างๆ ดังนี้

- **สภาพเศรษฐกิจ (ECONOMY)** ในการจัดการบริหารงบประมาณขององค์กรในด้านต่างๆ ของพิพิธภัณฑสถาน รวมถึงกระบวนการการจัดซื้อ จัดหาวัสดุคิบและทรัพยากร และการประมาณการรายรับรายจ่ายที่เหมาะสม

- **ความมีประสิทธิภาพ (EFFICIENCY)** คือ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารจัดการที่ส่งผลถึงประสิทธิภาพของสิ่งที่ปรากฏแก่ภายนอก ได้แก่ ปัจจัยและองค์ประกอบพื้นฐานทั่วไปของพิพิธภัณฑสถาน อาทิ สิ่งอำนวยความสะดวก การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ การให้บริการ และระบบการจัดการทรัพยากรที่เกี่ยวข้องทั้งหมด

- **ผลลัพธ์ (EFFECTIVELY)** หมายถึง ความพึงพอใจของผู้บริโภค ผู้ชม โดยวัดผลได้จากการพัฒนาองค์ความรู้ และให้การศึกษาของพิพิธภัณฑ์ การตระหนักและเห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมซึ่งเป็นมรดกท้องถิ่นและของประเทศชาติ

บทสรุป

จากบริบทโดยรอบที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้น ได้ส่งผลให้พิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัยโดยส่วนใหญ่ในประเทศต่างๆ ที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม อันเป็นรากฐานและเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเจริญและอารยธรรมของประเทศ ได้มีการพัฒนาทั้งแนวคิด รูปแบบ และระบบการจัดการในด้านต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์ อย่างเป็นระบบและเชื่อมโยงกับส่วนต่างๆ ของสังคม ซึ่งพบว่า มีความสอดคล้องกับคุณลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีมุมมองที่เป็นระบบ มีการให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และมีการสร้างแรงจูงใจในการเรียน รวมถึงความหลากหลายของวัตถุประสงค์ที่มีความยืดหยุ่นและปรับให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน

ดังนั้น การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัยในการทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทางศิลปวัฒนธรรมนั้น จะต้องประกอบไปด้วย

1. การให้สนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนในระดับนโยบายจากทางภาครัฐและเอกชน
2. การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่มีความสอดคล้องกับบริบทแวดล้อม โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของสังคมและชุมชนเป็นหลัก แต่คงไว้ซึ่งคุณลักษณะเฉพาะของพิพิธภัณฑ์
3. มีการจัดองค์ประกอบระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสม โดยตั้งอยู่บนหลักพันธกิจและปรัชญาการศึกษาของพิพิธภัณฑ์
4. การให้ความสำคัญกับกลยุทธ์ทางการตลาด และการสื่อสารองค์กรซึ่งจะทำให้การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ได้มีแนวทางและวิธีการในการสื่อสารเนื้อหาหลักของพิพิธภัณฑ์ และถ่ายทอดองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมผ่านกระบวนการจัดการที่สร้างสรรค์
5. มีการสำรวจและประเมินผลการดำเนินการในด้านต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์อย่างเป็นระบบ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตรวจสอบและปรับปรุงความเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑ์ให้

มีความตื่นตัวและตอบสนองวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ของผู้ชมอยู่เสมอ อีกทั้งจะทำให้พิพิธภัณฑ์ได้มีความยืดหยุ่นในการดำเนินงานตามสถานการณ์ปัจจุบันได้มากขึ้น

6. การนำเอาสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศต่างๆ มาใช้ในกระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงานและการจัดกิจกรรมต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ชม ผู้เรียน ทุกคนทุกเพศทุกวัย สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์ได้อย่างทั่วถึง โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่

การพัฒนาตามแนวทางข้างต้น จะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ร่วมสมัยได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต และสร้างประสบการณ์เรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยให้เกิดขึ้นกับทุกคนในสังคมได้อย่างสมบูรณ์และเต็มตามศักยภาพของทุกคน

บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม. 2547. รายงานการเสวนาระดมความคิดเห็น เรื่อง “เปิดพื้นที่ศิลปวัฒนธรรมไทยเพื่อคนรุ่นใหม่.” 27 ธันวาคม 2547 ณ หอประชุมเล็ก ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย.
- กระทรวงวัฒนธรรม. สำนักงานศิลปะวัฒนธรรมร่วมสมัย. 2546. รายงานการสัมมนาบทบาทพิพิธภัณฑ์กับการพัฒนาทางศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย. 4 กันยายน 2546 ณ About Café.
- มะลิฉัตร เอื้ออนันท์. 2543. แนวโน้มศิลปะศึกษาร่วมสมัย. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริวัฒน์ แสนเสริม. 2546. การเรียนรู้สู่สหวิทยาการจากพิพิธภัณฑ์ศิลปะ. *BU ACADEMIC REVIEW*, Vol. 2 No.1: 109-119.
- สำนักนายกรัฐมนตรี.สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.2543. รายงานสรุปการสัมมนายุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิต. 8 กุมภาพันธ์ 2543 ณ โรงแรมโซลทวิน ทาวเวอร์ กรุงเทพฯ.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.2543. รายงานสรุปการสัมมนานโยบายส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตของประเทศไทย. 26 พฤษภาคม 2543 ณ สถาบันเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาแห่งชาติ.

สุธี คุณาวิชยานนท์. 2546. จากสยามเก่าสู่ไทยใหม่: ว่าด้วยความพลิกผันของศิลปะจากประเพณีสู่สมัยใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บ้านหัวแหลม.

อำนาจ เข็นสบาย. 2541. **ญี่ปุ่น ผู้นำศิลปะแห่งบูรพาทิศ.** (ม.ป.พ.). (อัครสาเนา)

อำนาจ เข็นสบาย. 2544. **การจัดการเรียนรู้ของแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต: หอศิลป์ ไร่ งาน วิจัย. กระทรวง ศึกษาธิการ.**

อรรม พองสมุทร. 2545. การสะกดทางวัฒนธรรม. **วารสารนักบริหาร, ปีที่ 22 ฉบับที่ 4, กรุงเทพฯ. เพื่อฟ้าพรินดิ่ง.**

อรรม พองสมุทร. 2548. ข้อเสนอว่าด้วยพื้นที่ศิลปะขนาดกลางและเล็ก (SME). **วารสารนักบริหาร, ปีที่ 25 ฉบับที่ 1, กรุงเทพฯ. เพื่อฟ้าพรินดิ่ง.**

21st Century Museum of Contemporary Art. 2004. **The vision and innovation of the 21st century museum of contemporary art,** Kanazawa A museum for the new century. Tokyo: Bijutsu Shuppan-Sha.

Ambrose, T., and Paine, C. 1994. **Museums Basics.** Great Britain: Butler & Tanner.

Chalmers, Graeme F. D.B.A.E. as multicultural education. **Art Education** 45(3) (May 1992).

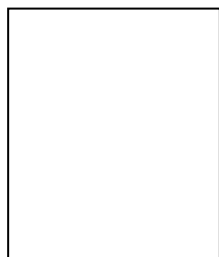
Hooper, G. E. 1994. **The Educational Role of Museum.** Great Britain: TJ Press.

Kelvin M. 1994. **Museum Management.** Great Britain: TJ Press.

OECD. 2004. **Lifelong Learning Policy Brief.**

Montaner, J. M. 1990. **New Museums.** New York: Princeton Architectural Press.

<http://portal.unesco.org/culture/en/>
<http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/liciti/longlife.html>
<http://www.moe.go.th/main2/plan/p-r-b42-01.htm>
http://www.sobkroo.com/csob_8.htm

อาจารย์ศิริวัฒน์ แสนเสริม สำเร็จการศึกษาครุศาสตรมหาบัณฑิต และครุศาสตรบัณฑิต สาขาศิลปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาการออกแบบนิเทศศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ มีผลงานทางวิชาการ ประเภทงานวิจัย 1) องค์ประกอบการจัดหอศิลป์ร่วมสมัย สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วม

สมัย กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. 2548 (516 หน้า) 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการปฏิบัติงานของพิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ในเขตกรุงเทพมหานคร สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ (อยู่ในระหว่างดำเนินการ) ประเภทบทความวิชาการ 1) การเรียนรู้สหวิทยาการจากพิพิธภัณฑ์ศิลปะ (BU ACADEMIC REVIEW. Vol. 2. No. 1, January-June 2003) 2) มิติทางวัฒนธรรมกับการออกแบบ (Design Education 2: รวมบทความวิชาการและบทความวิจัยทางการออกแบบ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2547) 3) แนวโน้มการออกแบบสำหรับผู้บริโภคในศตวรรษที่ 21 (วารสารนักบริหาร Vol. 24, No. 1 มกราคม-มีนาคม 2004) 4) Public Art in Hawaii (Art & Design Tutor Magazine, Vol. 7, No. 44. 2003) 5) IdN Fresh Conference 2002 Singapore, (Art & Design Tutor Magazine, Vol. 7, No. 40. 2002) การนำเสนอผลงานในการประชุมวิชาการ 1) บทความวิชาการเรื่อง การใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ต เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ออนไลน์ (งานประชุมวิชาการศิลปศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 16 มกราคม 2547) 2) Research Entitled : Education Roles of Art Museum in Thailand, In proceeding of the 2003 Hawaii International Conference on Education, CD-ROM. Honolulu, Hawaii. U.S.A. 3) Research Entitled: Education Roles of Art Museum in Thailand, In proceeding of the 336th Anniversary of Catholic Education Conference in Thailand, August 27-30, 2002 at Assumption University, Bangna Campus, Samut-Prakarn, Thailand. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา การเตรียมโครงการออกแบบนิเทศศิลป์ (Degree Project Preparation in Communication Design) และคู่มือการเตรียมภาคนิพนธ์โครงการออกแบบนิเทศศิลป์